

ΑΡΙΘΜ. 4.
Τόμος Α'.

Συνδρομή, ἀρχομένη ἀπὸ 1. Ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους, ἐτησίᾳ μόνον καὶ προπληρωτέα:
Πενταχοῦ φράγκ. χρ. 20 ἢ μάρκ. 16.

ΕΤΟΣ Α'.
τῇ 15/27. Φεβρουαρίου 1885.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ.

(συνέχεια).

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ βίου του ὁ Σωκράτης, υἱὸς Σωφρονίσκου, ἀνδριαντοποιοῦ, καὶ Φαιναρέτης, μαιᾶς, εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν καλῶν Τεχνῶν. Ἐσώζετο μάλιστα μέχρι τῶν χρόνων Πausaniou τοῦ Περιγηγιτοῦ ἀγαλμα αὐτοῦ αἱ Τρεῖς Χάριτες, οὐχὶ ἐστερημένον χάριτος καὶ τέχνης. Ἀλλὰ προΐουσης τῆς ἡλικίας, ἀνεπτύχθη παρ' αὐτῷ ὁ ζῆλος τῆς ἐπιστήμης, αἱ τάσεις τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς γνώσεως τῶν νόμων τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἡθικοῦ κόσμου. Ἡ φιλοσοφία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἡ ἔρευνα τῶν μυστηρίων τῆς φύσεως, τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων, οἷα διετυπώθη κατ' ἐξοχὴν τὸ πρῶτον ἐν Ἰωνίᾳ διὰ τοῦ Μιλησίου Θάλητος, ἀνεπτύχθη δ' ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἐν τοῖς συστήμασι τῶν μετὰ ταῦτα φιλοσοφησάντων. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀνέπτυσσε νέους κόσμους, ἀγνώστους τέως εἰς τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα· ὑπὸ ταύτης δὲ παρεσύρετο κατ' ἀνάγκην καὶ ὁ Σωκράτης, ὑπέκων τῷ πνεύματι τῶν καιρῶν, τείνων νὰ κατανοήσῃ διὰ τοῦ ἰδίου πνεύματος τὰ νέα διδάγματα τῆς ἐπιστήμης. Ἐν τῷ „Φαίδωνι“ ἐξεικονίζει τὸν προσηλυτισμὸν του τοῦτον εἰς τὰ δόγματα τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: „Νέος ὢν θαυμαστῶς ἐπεθύμησα ταύτης τῆς σοφίας, ἣν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν· υπερήφανος γάρ μοι ἐδόκει εἶναι, εἰδέναι τὰς αἰτίας ἐκάστου, διὰ τί γίγνεται ἕκαστον καὶ διὰ τί ἀπόλλυται καὶ διὰ τί ἐστὶ· καὶ πολλάκις ἐμαυτὸν ἄνω κάτω μετέβαλλον σκοπῶν πρῶτον τὰ τοιαῦτα, ἅρ' ἐπειδὴν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν σηπεδόνα τινὰ λάβῃ, ὥς τινες ἔλεγον, τότε δὲ τὰ ζῶα ζυντρέφεται· καὶ πότερον τὸ αἷμα ἐστὶν ὃ φρονοῦμεν, ἢ ὁ ἀῆρ ἢ τὸ πῦρ, ἢ τούτων μὲν οὐδέν, ὁ δὲ ἐγκεφαλός ἐστιν ὁ τὰς αἰσθήσεις παρέχων τοῦ ἀκούειν καὶ ὁρᾶν καὶ ὁσφραίνεσθαι, ἐκ τούτων δὲ γίγνεται μνήμη καὶ δόξα, ἐκ δὲ μνήμης καὶ δόξης λαβούσης τὸ ἡρεμεῖν κατὰ ταῦτα γίγνεσθαι ἐπιστήμην· καὶ αὐτῶν τὰς φθο-

ρὰς σκοπῶν, καὶ τὰ περὶ τὸν οὐρανὸν τε καὶ τὴν γῆν πάθη, τελευτῶν οὕτως ἐμαυτῷ ἔδοξα πρὸς ταύτην τὴν σκέψιν ἀφυῆς εἶναι, ὥς οὐδὲν χρῆμα· τεκμήριον δέ σοι ἐρῶ ἱκανόν· ἐγὼ γὰρ αὖ καὶ πρότερον σαφῶς ἠπιστάμην, ὥς γε ἐμαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐδόκουν, τότε ὑπὸ ταύτης τῆς σκέψεως οὕτω σφόδρα ἐτυφλώθην, ὥστε ἀπέμαθον καὶ ταῦτα αὖ πρὸ τοῦ ὅμην εἰδέναι, περὶ ἄλλων τε πολλῶν καὶ διὰ τί ἄνθρωπος αὐξάνεται. τοῦτο γὰρ ὅμην πρὸ τοῦ παντὶ δῆλον εἶναι, ὅτι διὰ τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν· ἐπειδὴν γὰρ ἐκ τῶν σιτίων ταῖς μὲν σαρκὶ σάρκες προσγέωνται, τοῖς δὲ ὁστοῖς ὁστά, καὶ οὕτω κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ αὐτῶν οἰκεῖα ἐκάστοις προσγέωνται, τότε δὴ τὸν ὀλίγον ὄγκον ὄντα ὕστερον πολὺν γεγενῆσθαι, καὶ οὕτω γίγνεσθαι τὸν σμικρὸν ἄνθρωπον μέγαν, οὕτω τότε ὅμην . . . ὅμην γὰρ ἱκανῶς μοι δοκεῖν, ὅποτε τις φαίνεται ἄνθρωπος παραστάς μέγας σμικρῷ μείζων εἶναι αὐτῇ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἵππος ἵππον· καὶ ἐτι γε τούτων ἐναργέστερα, τὰ δέκα μοι ἐδόκει τῶν ὀκτὼ πλείονα εἶναι διὰ τὸ δύο αὐτοῖς προσθεῖναι, καὶ τὸ δίπηχυ τοῦ πηχυαίου μείζων εἶναι, διὰ τὸ ἡμίσει αὐτοῦ ὑπερέχειν . . . Πόρρω που, νῆ Δι', ἐμὲ εἶναι τοῦ οἶεσθαι περὶ τούτων του τὴν αἰτίαν εἰδέναι, ὅς γε οὐκ ἀποδέχομαι ἐμαυτοῦ οὐδὲ ὡς, ἐπειδὴν ἐνὶ τις προσθεῖ ἓν, ἢ τὸ ἐν ᾧ προσετέθη δύο γέγονεν, ἢ τὸ προστεθὲν καὶ ᾧ προσετέθη διὰ τὴν πρόσθεσιν τοῦ ἐτέρου τῷ ἐτέρῳ δύο ἐγένετο . . . Ἄλλ' ἀκούσας μὲν ποτε ἐκ βιβλίου τινὸς Ἀναξαγόρου ἀναγινώσκοντος, καὶ λέγοντος ὡς ἄρα νοῦς ἐστὶν ὁ διακοσμῶν τε καὶ πάντων αἰτίας, ταύτη δὴ τῇ αἰτίᾳ ἦσθην τε καὶ ἔδοξέ μοι τρόπον τινὰ εὖ ἔχειν τὸν νοῦν εἶναι πάντων αἰτίον, καὶ ἡγήσάμην, εἰ τοῦτο· οὕτως ἔχει τὸν γε νοῦν κοσμοῦντα πάντα κοσμεῖν καὶ ἕκαστον τιθέναι ταύτῃ ὅπῃ ἂν βέλτιστα ἔχη· εἰ οὖν τις βούλοιο τὴν αἰτίαν εὑρεῖν περὶ ἐκάστου, ὅπῃ

γίνεται, ή απόλλυται, ή έστι, τούτο δεῖν περί αὐτοῦ εὔρεῖν, ὅπῃ βέλτιστον αὐτῷ ἐστὶν ή εἶναι ή ἄλλο ὅτιοῦν πάσχειν ή ποιεῖν· ἐκ δὲ δὴ τοῦ λόγου τούτου οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖν προσήκειν ἀνθρώπῳ καὶ περί αὐτοῦ ἐκείνου καὶ περί τῶν ἄλλων, ἀλλ' ή τὸ ἀριστον καὶ τὸ βέλτιστον· ἀναγκαῖον δὲ εἶναι τὸν αὐτὸν τοῦτον καὶ τὸ χεῖρον εἰδέναι· τὴν αὐτὴν γὰρ εἶναι ἐπιστήμην περί αὐτῶν· ταῦτα δὴ λογιζόμενος ἄσμενος εὐρήκεναι ὦμην διδάσκαλον τῆς αἰτίας περί τῶν ὄντων κατὰ νοῦν ἐμαυτῷ, τὸν Ἀναξαγόραν.“*)

Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς παιδεύσεως ταύτης ὁ Σωκράτης ἤρξατο τῆς ποικίλης αὐτοῦ ἐργασίας, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς, ἐν Ἀθήναις, ἐν τοῖς κινδυνωδεστάτοις χρόνοις τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῶν βίου. Κυρίως εἰπεῖν ὁ πάλαι θαυμαστῆς τῶν φυσιολόγων τῆς Ἰωνίας, ὁ κατόπιν μαθητῆς τοῦ Ἀναξαγόρου, εἰς οὐδὲν προσεχώρησε τῶν κυριαρχούντων φιλοσοφικῶν συστημάτων. Ἐχάραξε τὴν μέσσην ὁδόν, ἐνθεν μὲν καταλιπὼν τὴν ἀπόλυτον ὑποκειμενικότητα τῶν σοφιστῶν, ἐνθεν δὲ τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν φυσιολόγων. Ἐν τούτῳ κεῖται ή ὑπεροχή τοῦ συστήματός του, δι' οὗ ἐσκόπει κατ' ἐξοχήν, οὐχὶ νὰ λύσῃ τὰ μυστήρια τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὡς ὑπὸ πολλῶν κατηγγέλλετο, καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀλλὰ νὰ λύσῃ τὸ μυστήριον τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ εὐκοσμίας. Μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ ή φιλοσοφία, ή ἔρευνα, περιωρίζοντο κατ' ἐξοχήν ἐπὶ τῶν πέρα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἀντικειμένων. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος, ὁ σκοτεινὸς μάντης τῆς Ἐφέσου, ἐν τῇ περί „Φύσεως“ σιβυλλικῇ αὐτοῦ βίβλῳ ἀνεκίνησεν ἐν μέρει τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης εἰμαρμένης, ὁ δὲ Πυθαγόρας καὶ οἱ περί αὐτὸν ἀπειράθησαν τὴν διοργάνωσιν πολιτικῶν κοινωνιῶν, ἀλλ' ὁ κατ' ἐξοχήν τραπεὶς ἀπὸ τῶν ὑπερφυσικῶν ἐπὶ τὰ ἐγκόσμια εἶνε ὁ Σωκράτης. Καὶ διὰ νὰ ἐπαναλάβῃ αἰθίς τὴν πολυθρόνην τοῦ Κικέρωνος, οὗτός ἐστιν ὁ καταβιβάσας τὸ πρῶτον τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ τῶν νεφῶν εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων. Μεγάλῃ ἀποστολῇ, ἀναπτύξασα νέους ὀρίζοντας νοήσεως καὶ γνώσεως εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀλλ' ἥτις ἐμελλε ν' ἀνταμείψῃ τὸν ἱεροφάντην διὰ τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν συγχρόνων του, διὰ τῆς καταδιώξεως, διὰ τῆς καταδίκης.

Εἰς τὴν ἀποστολὴν του ταύτην ἔσχεν ὁ Σωκράτης βαθεῖαν, ἐνδόμυχον πεποιθήσιν. Οἱ μεγάλοι θρησκευτικοί, κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ μεταρρυθμισταὶ διακρίνονται διὰ τινος ἰδιοφυίας, ἀτομικότητος, ἐλλειπούσης κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὅσον οὗτοι καὶ ἂν παρίστανται πεπροικισμένοι ὑπὸ πλείστων ἐξόχων προτερημάτων. Ἐν ταραχῷδαι κοινωνικῇ καταστάσει, ἐν ᾗ προφανῶς διακρίνονται τὰ φαινόμενα τῆς ἱστορικῆς μεταβάσεως, εἶνε ἀδύνατον νὰ πρωταγωνιστήσῃ οἷοςδήποτε ἀνὴρ, ἂν δὲν αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ τὴν μυστηριώδη κλήσιν τοῦ ἱστορικοῦ ἀπεσταλμένου. Ἡ ἀτομικότης αὐτοῦ τὸν ἐξωθεῖ πέρα καὶ αὐτῶν τῶν ὀρίων τῆς κοινῆς ἀντιλήψεως, παρέχουσα αὐτῷ τὴν σφραγίδα τῆς ἐκστάσεως, τοῦ μυστικισμοῦ. Οὕτως ἐκδηλοῦται ή ἱστορικὴ ἀποκάλυψις τοῦ ἀπεσταλμένου ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Μωϋσῆς ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ μακρὰν τῶν βεβήλων ὀφθαλμῶν τῶν ὁμοειδῶν του, ἐν ἀποκαλύψει τὸν Δεκάλογον τῆς νέας κοινωνικῆς τάξεως τῶν Ἰουδαίων· ὁ Νουμᾶς, νομοθετῶν, ἐλάμβανε τὰς νομοθετικὰς αὐτοῦ ἀποκαλύψεις παρὰ τῆς νύμφης Ἥγερίας· ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἑλλάδι, κατὰ τοὺς φωτεινοὺς ἥδη τοῦ ὀρθολογιστικοῦ αὐτῆς βίου χρόνους,

εἰς Πυθαγόρας, εἰς Ἐμπεδοκλῆς, δὲν ἐδίσταζον νὰ ὑποστηρίξωσιν, ὅτι ἤρχοντο εἰς συνεννόσιν μετὰ τῶν πνευμάτων ἐξω τῶν αἰσθητῶν ὀρίων τοῦ κόσμου τούτου, ἵνα παράσχωσιν εἰς τὰ διδάγματα αὐτῶν τὸν τύπον τοῦ ὑπερφυσικοῦ, οἷονεἰ μαντεύματα τῆς θεότητος. Ὁ Σωκράτης κατεῖχετο ἐπίσης ὑπὸ μυστικοῦ χαρακτῆρος, ὅστις ἀπέρρεεν ἀναμφιβόλως ἀπὸ τῆς πεποιομένης ἐκείνης, ἣν ἐξασκεῖ ἐπὶ τῶν ἐξόχων πνευμάτων ή συνειδησις τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀποστολῆς των. Οὐδέποτε ἐταράχθη, οὐδέποτε ἀπεδειλίασε πρὸ τῶν προσκομμάτων τῆς μούρας, τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων. Ὁ ἄγνωστος θεὸς τῆς ἀποστολῆς του, τὸ δαίμόνιον, ἐνέπνεεν αὐτῷ τὴν ἰσχυρὰν ἐκείνην πίστιν, ἥτις ἐκάθηρεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς συγχρόνου λύμης, ἥτις ἐξῆρεν αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἀνθρώπους, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἔζη καὶ ἔδρα, ἥτις κατέστησεν αὐτὸν ἰσχυρὸν καὶ ἀδάμαστον ἐν τῷ θαυμασίῳ ἐκείνῳ ἔργῳ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἀθηναϊκῆς, τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας. Ἐν τῷ δαιμονίῳ τούτῳ τοῦ κοινωνικοῦ ἥρωος ἐκεῖτο ἀληθῶς τὸ μυστήριον τῆς ἡθικῆς αὐτοῦ ἰσχύος, δι' ἧς κατέπληξε τοὺς συγχρόνους του, εἴτε θαυμάζοντας αὐτόν, εἴτε μισοῦντας, καὶ δι' ἧς κατέστη πράγματι ὁ τὴν μείζονα ἐξασκήσας ἐπίδρασιν ἐκ τῶν μεγάλων πνευματικῶν ἡρώων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ὑπὸ τοιαύτην φυσιγνωμίαν κατῆλθεν ὁ Σωκράτης εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἡθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀποκαθάρσεως καὶ ἀναπλάσεως τῆς πατρίδος του, ἐν ᾧ ἀγωνισθῇ κατ' ἐξοχήν κατὰ τῶν διδασκάλων τῶν Σοφιστῶν, εἰς τὴν σχολὴν τῶν ὁρίων καὶ οὗτος ἀνῆκεν, ἀφ' ἧς ἐξῆλθεν, ἀλλ' ἐν τῷ κοινωνικῷ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας βίῳ διάφορον ἀκολουθήσας τρίβον. Τὰ ὑπὸ τῶν Σοφιστῶν διδασκόμενα δόγματα, μεταφυσικά τε καὶ μὴ, ἦγον εὐθύ, τὸ μὲν πρὸς τὴν ἄρνησιν πάσης ἀρχῆς, τὸ δὲ πρὸς τὴν ὑπερφροσύνην τοῦ ατόμου, ὡς ἀρχῆς καὶ τέλους ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπος καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ συνέπειαι πρὸς οὐδὲν ἕτερον ἔτεινον τέλος, ή πρὸς τὴν ριζικὴν ἄρνησιν τοῦ καθεστῶτος, ἔχοντος λόγον ὑπάρξεως μόνον, καθ' ὅσον συμφωνεῖ πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου πρεσβευομένης ἀρχᾶς καὶ τάσεις. Ὑπὸ τὸν ἱλιγγον τοιαύτης ἀρνητικῆς θεωρίας, διετυπώθησαν τότε, συνεζήτηθησαν καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐγένοντο ἀποδεκταὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς σοφιστικῆς διδασκαλίας, μετὰ πολλῆς διαλεκτικῆς εὐστροφίας διδασκόμεναι τῇ ἐν Ἀθήναις ἀπανταχόθεν συνωθουμένη πανελληνίῳ νεότητι. „Τὸ δίκαιον καὶ τὸ αἰσχρὸν οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ.“ „νόμῳ καλόν, νόμῳ κακόν“, καθ' ὅσον δύναται νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ὑποκειμένου, μέτρου πάντων τῶν πραγμάτων. Ἐν τῇ μέθῃ ταύτῃ τῆς ἀπολύτου ὑποκειμενικότητος ὁ σοφιστὴς ἔξισυ τὸν ἥτιονα λόγον κρείττονα ποιεῖν, νὰ διαστρέψῃ τὴν ἀλήθειαν, νὰ παράσχω ἄλλον τύπον εἰς αὐτήν, κατὰ τὰς προσωπικὰς αὐτοῦ τάσεις καὶ συμπαθείας, κατὰ τὴν μείζονα αὐτοῦ διαλεκτικὴν ὑπεροχὴν καὶ δύναμιν. Διδάσκαλοι τῆς σοφιστικῆς, πανταχόθεν τοῦ ἐλληνικοῦ εἰς Ἀθήνας ἐλθόντες, ἐκήρυττον τὰ νέα ταῦτα δόγματα, περιπαθεῖς σειρήνας ἡθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀποπλάνσεως τῆς νεότητος, αἵτινες τάχιστα ἐνστάλαξαν εἰς τὴν συνειδησιν αὐτῆς τὸ δηλητήριο τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς διαφθορᾶς, τὸ τοσοῦτον ἀποτόμως, προώρως ἐξασθενῆσαν καὶ ἀπομαράναν τὸν τέως εὐρωστον καὶ εὐπνον ὀργανισμὸν τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου. Εἶνε ἀληθές, ὅτι σοφισταὶ τινες ἦσαν ἐμπεφορμημένοι ἡθικῶν ἀρχῶν, ἀς καὶ διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος ἐδίδασκον· ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τούτων, μεθ' ὅλην τὴν ἰδιάζουσαν αὐτοῖς πνευματικὴν

*) XLV, XLVI, 96, 97.

εὐφυΐαν, ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν ἀρνητικοὶ χαρακτήρες, τὴν καταστροφὴν τοῦ καθεστῶτος διδάσκοντες χάριν τῆς καταστροφῆς, πρὸς ἐπίδειξιν διαλεκτικῆς εὐφυΐας μᾶλλον, ἢ ἀπὸ τινος κατερχόμενοι δημιουργικῆς ἀρχῆς ἐν τῇ ὑπερκριτικῇ καὶ ἀρνητικῇ αὐτῶν ἐργασίᾳ. Ὁ νεώτερος μηδενιστής, στενοχωρούμενος, δὲν θὰ διστάσῃ νὰ εἴπῃ: ὁ πόθος τῆς καταστροφῆς εἶναι ἅμα καὶ πόθος δημιουργίας· ἀλλ' οἱ μηδενιστὰὶ τῆς ἀνατρεπτικῆς ἐκείνης περιόδου ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἱστορίᾳ, ἐδίδασκον τὴν καταστροφὴν, τὴν μετατροπὴν τοῦ κρείττονος λόγου εἰς ἥττονα, ἐξ ἀπλῆς ματαιότητος μόνον, πρὸς τὸ σκάνδαλον, ἵνα ταραξῶσι τὴν ζωηρὰν φαντασίαν τῆς νεότητος, ἐπιδράσωσι δ' ἐπ' αὐτῆς πρὸς ἐπιτυχίαν ἀτομικῶν τε καὶ πολιτικῶν συμφερόντων.

Κατὰ τοιούτων ἀντιπάλων ὁ Σωκράτης μετεχειρίζετο ἐπίσης τὰ ὅπλα τῆς διαλεκτικῆς, ἀλλ' ἔχων πάντοτε δόγματα, τὸ Γνωθὶ Σαυτόν, ἐν οἷα οὐδὲν οἶδα, ἅτινα ἀντέτασσε μετ' ἀπαρμύλλου ἐπιτυχίας εἰς τὰ ὑποκειμενικὰ τῶν Σοφιστῶν δόγματα. Ἦτον ὁ αὐτεπάγγελτος αὐτῶν δημόσιος κατήγορος, ἀμειλίκως πανταχοῦ καταδιώκων αὐτούς, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐν τοῖς γυμναστηρίοις, ἐν τοῖς παιδευτηρίοις, ἐν ἀπάσαις ταῖς δημοσίαις συναθροίσεσιν. Ἀπότομος τὴν φράσιν, ἀλλὰ μὴ ὑπερβαίνων τὸ μέτρον εὐγενοῦς εἰρωνείας, μὴδὲ καταχρώμενος αὐτὴν ἀνοικειῶς καὶ ἐν οὐ δέοντι, πάντοτε μαντικὸς καὶ ἐνθουσιῶν, ἐξήρχετο νικητῆς ἀπὸ τῆς συζητήσεως, ἀπὸ τῆς πάλης. Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς διαλεκτικῆς ἀναπτύξεως δὲν ἐφθέγγετο πλέον ὁ τὸ πρόσωπον ἔχων δυσειδὲς Μαρσύας, ἀλλ' ἀνωτέρα τις ὑπερφυσικὴ δύναμις μετεμόρφου τοὺς χαρακτήρας τοῦ ἀνδρός, καθιστῶσα αὐτὸν ἐξάλλον, πάντῃ διάφορον τοῦ πραγματικοῦ Σωκράτους. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐλάλει ἀληθῶς τὸ Δαιμόνιον, οὐχὶ δὲ ὁ τὰ αἰσθητὰ μόνον τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ φέρων στοιχεῖα ἄνθρωπος. Καὶ συνετρίβετο ὑπὸ τὴν διαλεκτικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὁ χθὲς μόλις θριαμβεύσας σοφιστὴς ἐνώπιον εὐφυσστάτης νεότητος, ὁ ἐνώπιον τοῦ ἀνθους τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας ἐπευφημηθεὶς καὶ θαυμασθεὶς. Ὁ Σωκράτης δὲν καταχρᾶτο τὴν νίκην· σκοπὸς τῶν συζητήσεων αὐτοῦ δὲν ἦτο ἡ ὑπεροχή, ὁ θρίαμβος, ἀλλ' ἡ διδασκαλία, ἡ πειθῶ, ἡ διαπαιδαγώγησις, ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνακαίνισις καὶ ἐμπέδωσις τῶν συμπολιτῶν του. Ἡ μεταξὺ Σωκράτους καὶ Σοφιστῶν τεραστία αὕτη πάλη, ἡ ἀπαθανατισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἔθηκε μὲν τὰς βάσεις τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, κατέδειξε τὴν μεγάλην ζωὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ ἐμαρτύρησε τὰ τρωτὰ σημεῖα τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ, τοὺς οἰωνοὺς τῆς ἀρχομένης πτώσεως, ἣν ἠδυνήθη μὲν ἐπὶ τινὰ χρόνον νὰ σταματήσῃ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ προλάβῃ ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτους.

* * *

Ὡς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ὁ Σωκράτης ἴστατο μεταξὺ δύο ἀκροτήτων: τῆς πολιτικῆς μερίδος τῆς παραδόσεως, τῆς ἀριστοκρατικῆς, τῶν λακωνιζόντων, ὧν σηματοφόρος σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπηθανατίσθη ὁ Ἀριστοφάνης, καὶ τῆς τῶν ἄκρων δημοκρατικῶν, τῶν μετὰ θάνατον τοῦ Περικλέους ἀντιπροσωπευθέντων ὑπὸ τῶν θριαμβουσάντων δημαγωγῶν. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο τούτων θανασίμως μισουμένων φατριῶν, ὧν τὸ μῖσος ἐξεδηλώθη κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῶν ἀπαισιῶν ἐκείνων χρόνων, τῶν παρακολουθησάντων τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἱστάμενος ὁ Σωκράτης, ἐπέσυρεν ἐκ περιτροπῆς τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποστρο-

φὴν ἀμφοτέρων. Εἶνε ἴδιον τῶν μεγάλων, τῶν γενναίων χαμακτῆρων, τῶν προνομιούχων καὶ ρηξικελεύθων πνευμάτων τῆς ἱστορίας, ἡ ἐφ' ἑαυτὰ πεποιθήσις, ἡ πίστις εἰς τὴν ἰδίαν ἀποστολὴν καὶ κλῆσιν, ἡ τόλμη αὐτῶν ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰς ὑπερτέρας δυνάμεις, κατὰ τύπους μᾶλλον ἢ κατ' οὐσίαν, καθ' ὅλην ἢ κατὰ πνεῦμα. Ἐν τῇ συνειδήσει ταύτῃ τῆς ἀποστολῆς του ὁ Σωκράτης οὐδέποτε κατεδέχθη νὰ ὑποβάλλῃ τὰς πεποιθήσεις του εἰς τὴν λογικὴν ταύτης ἢ ἐκείνης τῶν μερίδων, νὰ θυσιάσῃ αὐτὰς ἀντὶ προσκαίρου δημότικότητος ἢ ἐκτιμήσεως. Οὕτω διετέλει ξένος πρὸς τὴν φανατικὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κομματισμοῦ, ὅστις ἐλυμαίνετο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὸν πολιτικὸν βίον τῶν Ἀθηνῶν, καταδιωχθεὶς καὶ ὑπὸ τῶν ἄκρων ἀριστοκρατικῶν, τῶν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀρξάντων ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν ἀτυχή ἐκβασιν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ τῶν δημοκρατικῶν, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὁποίων ἔλαβεν ἐπὶ τέλους τὸ κῶνειον, κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἀρνήσει τῶν θεῶν τῆς πόλεως. Ἐν χρόνοις κοινωنيκῆς στάσεως καὶ συγχύσεως, ὅποτε τὰ πάντα λυμαίνεται διαβιβρώσκων ὁ σάραξ τῆς διαφθορᾶς, ὅποτε ἐκτὸς τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ χρησίμου, οὐδεμία ἄλλη ἐπικρατεῖ ἠθικὴ ἀρχή, ἡ ἀρετή, ἡ τιμή, ἡ ἠθικότης τῶν ἀνθρώπων λογίζονται ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἐχθρῶν. Μόνος ὁ ἔνοχος, ὁ ἀσθενὴς ἐν τῇ πίστει πρὸς τὸ καθήκον, δὲν τολμᾷ νὰ ἐκδηλώσῃ ἐλευθέρως τὸ φρόνημά του, τὰς πεποιθήσεις του, προκρίνει δὲ τὴν διηνεκὴ τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ μεταμόρφωσιν, ἢ νὰ διατελῇ ἀτεγκτος, δυσάρεστος καὶ πολέμιος ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων.

Ἄλλ' εἰ καὶ δυσμενῶς ἔχων καθ' ἑαυτοῦ διατεθειμένα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πάντα τὰ προεξάρχοντα ἐν Ἀθήναις κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ στοιχεῖα ἀμφοτέρων τῶν μερίδων, οὐχ ἥττον ἢ φύσις αὐτοῦ καὶ ὁ χαρακτήρ οὐσιωδῶς ἐπέδρασαν ἐπὶ μεγίστου ἀριθμοῦ τῆς ἐκπαιδευομένης νεότητος. Οὐδεὶς, ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον συγγεγονὼς αὐτῷ, διέφυγε τὴν καταπληκτικὴν ἐκείνην ἐπίδρασιν, τὴν τοσοῦτον γραφικῶς διατυπωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ὁ τολμηρὸς προφήτης τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος, ὁ ἐν μέσαις ταῖς δημοκρατικαῖς Ἀθήναις μὴ διστάζων νὰ πατάξῃ τοὺς ἰσχυροτάτους τῶν δημαγωγῶν, τοὺς πονηροτάτους τῶν σοφιστῶν, ὁ ἐλευθέρως λέγων τὸ φρόνημα αὐτοῦ, ἀδιαφορῶν ἂν θὰ δυσαρεστήσῃ ἢ θὰ ἐξοργίσῃ τὸν κυρίαρχον δῆμον, οὐκ ὀλίγους ἔσχε μαθητὰς καὶ προσηλύτους ἐκ τῶν εὐφυσστάτων καὶ εὐγενεστάτων, νεανίσκων τε καὶ πρεσβυτέρων, οὐ μόνον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης. Ἀπετελέσθη περὶ αὐτὸν σχολή, φιλοσοφικὴ τε καὶ πολιτικὴ, ἥτις ἰδίαν τραπέισα πορείαν, ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε κρατουσῶν, τὰ μέγιστα ἐπέδρασεν οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῆς πόλεως. Διὰ τοῦ Σωκράτους ἀνεκαινίσθη νέα περίοδος ἐν τῇ ἱστορικῇ τοῦ ἔθνους ἀνελίξει, ἥτις ἀπορρεύσασα ἀπὸ τοῦ *Γνωθὶ Σαυτόν*, ἔρριψε βαθύτατα τὰ σπέρματα τῆς μεγάλης ἐκείνης βλαστήσεως καὶ καρποφορίας τοῦ ἐλληνικοῦ δένδρου, οὗ τὰ εὐγενέστατα καὶ ζωτικώτατα προϊόντα μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπῆρξαν κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀθηναῖος Πλάτων καὶ ὁ Σταγειρίτης Ἀριστοτέλης.

Ὡς πολίτης ὁ Σωκράτης ἦτο ἐπίσης τέλειος τύπος, ὅπως ἦτο καὶ ὡς ἄνθρωπος. Οὐδέποτε παρημέλησε τὰς πρὸς τὴν πατρίδα υποχρεώσεις, εἴτε ἐν εἰρήνῃ, εἴτε ἐν πολέμῳ, ὅσον αὐταὶ καὶ ἂν ἦσαν δυσάρεστοι, ὅσον καὶ ἂν ἀντέκειντο πρὸς τὰς πεποιθήσεις του καὶ τὰ φρονήματά του. Ἀλλ' ἂν ἡγάπα τὴν πατρίδα του, τὸ ἄστυ ἐκεῖνο τῆς Παλλάδος, τοσοῦτον

ἐλευθέρων καὶ τοσοῦτον πνευματικόν, τὸ μεστὸν προτερημάτων καὶ ἐλαττωμάτων, πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων, οὐχ ἦττον δὲν ἦτο ξένος, ἀδιάφορος πρὸς τὴν ὅλην Ἑλλάδα, πρὸς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπότητα, „οὐδέποτε πρὸς τὸν πυνθανόμενον ποδαπὸς ἐστίν, εἶπεν ὅτι Ἀθηναῖος ἢ Κορίνθιος, ἀλλ' ὅτι κόσμιος“. Ὁ κοσμοπολιτισμὸς, ἀφηρημένη ἐτι καὶ μυστικὴ ἰδέα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σωκράτους, ἀνέθαιε, καὶ ἐκαρποφόρησεν ὑπὸ τὴν θερμὴν πνοὴν τῆς διδασκαλίας ἐκείνου, ὑπὸ τὴν διὰ τῶν διδαγμάτων του εὐρυτέραν κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐλευθέρου πνευματικοῦ ὄντος, ἵνα ἐκβάλῃ τοὺς θαλεροὺς βλαστοὺς τῆς περὶ ἀνθρωπότητος διδασκαλίας τῶν Στωϊκῶν καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εὐροῦσα περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς καθολικῆς ἀναπλάσεως καὶ μεταμορφώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διαπυσίους κήρυκας ἕνα ἐστεμμένον αὐτοκράτορα, ἕνα ἀπελευθέρων δοῦλον, καὶ ἐπὶ τέλους τὸν μέγαν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀπόστολον τῶν Ἑθνῶν, τὸν ἀκάματον ἱεροφάντην τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τὸν κηρύξαντα τὴν ἀδελφότητα τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰς πάντα τὰ ἔθνη.

(ἔπεται τὸ τέλος).

ΝΕΟΚΛΗΣ ΚΑΖΑΖΗΣ.

Ο ΚΕΡΑΥΝΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΑΥΤΟΥ.

Ἐάν ποτε κατὰ τύχην εὐρεθῶμεν εἰς τὸ ὑπαίθριον, ἐν ᾧ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρέρχεται ὑπὲρ τὴν πεδιάδα θυελλῶδες νέφος, βλέπομεν μικρὰς καὶ παραδόξους φλόγας, ἐκπεμπομένας ἐκ τινῶν σημείων, ἅπερ εἶνε τὰ ὑψηλότερα ἐν τῇ ἰδίᾳ των περιφερείᾳ. Πρὸ πάντων φαίνονται αἱ μικραὶ αὐταὶ φλόγες εἰς τὰς κορυφὰς τῶν κωδωνοστασίων τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν ὑψηλῶν στεγῶν, τῶν δένδρων, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ εἰς ἄλλας χαμηλοτέρας θέσεις, ὅταν αὐταὶ ᾖνε σχετικῶς αἱ ὑψηλότεραι, οἷον εἰς τοὺς θάμνους, καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν χλόην. Τὰς φλόγας ταύτας βλέπομεν ὅτε μὲν ἐδῶ, ὅτε δ' ἐκεῖ ἀναπεμπομένας, ἐνταῦθα μὲν ὥσανεὶ αὐτὰ ἀφ' ἐαυτῶν ἀπήστραπτον τὰ ἀντικείμενα, ὑπὸ κυανοχρόου φωτός περιχρόμενα, ἐκεῖ δὲ ὥσανεὶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ἡωρεῖτο φωτεινὴ τις δεσμία. Ἐὰν δὲ συμπέσῃ νὰ ἡμεῖθα καὶ πλησίον τοῦ τοιοῦτου φαινομένου, ἀκούομεν παράδοξόν τινα ἤχον, ὁμοιάζοντα πρὸς συριγμὸν ἢ πρὸς βιαίαν πνοὴν ἀνέμου, ἢ, ὅταν τὸ φῶς ᾖνε λίαν ἰσχυρόν, πρὸς τρίζοντα κρότον, ὅπερ συμβαίνει ὁσάκις τὸ θυελλῶδες νέφος αἰωρεῖται καθέτως ὑπὲρ τὴν ἐν λόγῳ θέσιν. Αἰφνης ἐκ τοῦ νέφους πίπτει κεραυνός, τοῦτου δὲ γενομένου ἀμέσως ἀποσβέννυται τὸ φῶς καὶ ὁ θόρυβος καταπαύει.

Τὸ φαινόμενον, περὶ οὗ ὡς ἐκ προοιμίου εἶπομεν ταῦτα, ἦτον ἤδη καὶ τοῖς ἀρχαίοις γνωστόν, ὡς ἀποδεικνύουσι πολλὰ χωρία τῶν συγγραμμάτων των. Οὕτω π. χ. ὁ Σενέκας ἀναφέρει, ὅτι, ἀποπλέοντος τοῦ Γυλίσκου εἰς Συρακούσας, ἀστὴρ ἐπεκάθησεν ἐπὶ τῆς αἰχμῆς τῆς λόγχης του, ὁ δὲ Λίβιος λέγει, ὅτι τ' ἀκόντια στρατιωτῶν τινῶν ἐν Σικελίᾳ εἶχον ἀναπέμφει πῦρ χωρὶς νὰ καταβρωθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ὁ Πλίνιος διηγείται, ὅτι ἐπὶ τῶν ἰσθμῶν τῶν πλοίων πολλάκις ἀνεφαίνετο ἀστεροειδὲς λάμψις μεταπηδῶσα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέρους εἰς τὸ ἄλλο. Εἰς τὰ τοιαῦτα φαινόμενα ἀπέδιδον τότε ἰδιότητας θαυμάτων καὶ σημασίαν κατὰ τὰς περιστάσεις ὅτε μὲν εὐνοϊκὴν, ἄλλοτε δὲ δυσμενῆ. Βραδύτερον

ἐθεωρήσαν αὐτὰ ὡς συγγενέοντα μὲ τινὰς ἀγίους, καὶ ἰδίᾳ μὲ τὸν ἅγιον Ἑράσμιον, ὅθεν παρήγαγον καὶ τὸ μέχρι τῆς σήμερον τὸ φαινόμενον τοῦτο χαρακτηρισίζον ὄνομα, νομίζοντες αὐτὰ ὡς ἀνημμένα φωτὰ ἢ αὐτοῦ τοῦ ἀγίου τὸ σῶμα, καὶ προσιωνιζόμενοι διὰ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν εὐτυχίαν (ἰδ. παρακειμ. εἶκ.). Οὕτως ἐν τῇ περιγραφῇ περι-

πλανήσεώς τινος τοῦ Κολόμβου λέγεται, ὅτι ἐπεφάνη ποτὲ αὐτὸς ὁ ἅγιος ἐπὶ τοῦ ὑψίστου ἰστοῦ κρατῶν ἐπτὰ ἀνημμένας λαμπάδας. Μέχρι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν νεωτέρων χρόνων σχεδὸν γενικῶς παρεδέχετο ὁ λαός, ὅτι τὸ φῶς τοῦτο εἶνε τι ὑπερφυσικόν καὶ οἶονεὶ φαινόμενον τῆς ἀποκαλύψεως, ἕως ὅτου ἡ ἀναβλαστανούσα κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ἐπιστήμη ἀπεσκοράκισε καὶ τὴν πλάνην ταύτην καὶ ἔστειλε μετὰ πλείστον ἄλλων καὶ ταύτην εἰς τὸν τάφον.

Σήμερον γνωρίζομεν ὅτι τὸ φῶς τοῦτο εἶνε συγγενέστατον τῷ κεραυνῷ, ὅτι ὅπως οὗτος, οὕτω καὶ ἐκεῖνο εἶνε ἐνέργεια ἡλεκτρικαί, λίαν διαφέρουσαι τοῦ συνήθους πυρός, διότι ἐν τούτῳ μὲν πρωταγωνιστεῖ ἡ θερμότης, ἐν ἐκείνῳ δὲ τὸ φῶς. Ἐξόχως ὁμοίως μικρὰ εἶνε ἡ παρὰ τῷ φωτὶ τοῦ ἀγίου Ἑράσμου παραγωγὴ θερμότητος, διὸ καὶ τὰ ἀντικείμενα οὐδόλως βλάπτονται ὑπ' αὐτοῦ. Τοῦ κεραυνοῦ ἡ θερμότης εἶνε βεβαίως μεγαλειτέρα, ἀλλὰ σχετικῶς λίαν ταπεινὴ, παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἑκτακτον αὐτοῦ φωτιστικὴν δύναμιν. Διὰ βραχέων θέλομεν ἐκθέσει κατωτέρω, πῶς ἀμφοτέρω ταῦτα φαινόμενα παράγονται καὶ πῶς τὸ ἐν συνεπάγει ἢ ἀποκλείει τὸ ἕτερον.

Ἡ γῆ, καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένη, δὲν εἶνε ἡλεκτρικὴ, καθίσταται ὁμοίως τοιαύτη εἰς ἐκείνα τὰ μέρη, ὑπὲρ ἃ παρέρχεται νέφος ἡλεκτρικόν, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἐξέχοντα τῆς ἐπιφανείας τῆς σημεῖα. Ἐὰν τὸ νέφος ᾖνε θετικῶς ἡλεκτρισμένον, συναθροίζεται ἐνταῦθα ἀρνητικὸς ἡλεκτρισμὸς καὶ τἀνάπαλιν, τὸ ποσὸν δὲ τοῦ συγκεντρουμένου ἡλεκτρισμοῦ εἶνε τόσῳ περισσώτερον, ὅσῳ μεγαλιέτερον εἶνε καὶ τὸ νέφος.

Ὁ συνεπιωρευόμενος ἡλεκτρισμὸς τείνει νὰ ὁρμήσῃ πρὸς τὸ νέφος, ὅταν ᾖνε ὁμοίως ἀδύνατος δὲν δύναται νὰ υπερνικήσῃ τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἀέρος· ὅταν ᾖνε ἰσχυρός, ὑπερνικᾷ αὐτὴν ἐν μέρει, διασχίζει τὸν αέρα κατὰ μικρὰ διαστήματα, συγχρόνως δὲ παράγει ἀμυδρὰν τινα φωτεινὴν λάμψιν. Ἐὰν ὁ ἡλεκτρισμὸς ᾖνε ἀρνητικὸς, τὸ διασχιζόμενον διάστημα εἶνε βραχύτερον καὶ ἡ λάμψις φαίνεται οἶονεὶ προσκεκολλημένη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν σωμάτων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐλαττοῦται ἡ ἐν τῷ νέφει ποσότης τοῦ ἡλεκτρισμοῦ, τὸ φαινόμενον εἶνε διαρκὲς καὶ συνεχές, ἀδιαλείπτως ἀνανεουμένου τοῦ ἡλεκτρισμοῦ τοῦ ἐδάφους. Ἀλλ' αἰφνης δύναται ν' αὐξηθῇ ὁ ἡλεκτρισμὸς τοῦ νέφους, τότε δὲ τὸ αὐτὸ πάσχει καὶ ὁ τῆς γῆς καὶ εἶνε ἱκανὸς νὰ ὑπερνικήσῃ μεγαλιέτερα κωλύματα. Ἐὰν δ' ἀμφοτέροι οἱ ἡλεκτρισμοὶ καταστῶσιν ἰσχυρότατοι, ἀμέσως διασχίζουσιν ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἀπόστασιν, ἥτις χωρίζει τὸ νέφος ἀπὸ τῆς γῆς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶνε ὁ κεραυνός, ἔχων μεῖζονα λάμψιν, διότι διὰ τῆς ἀπαξ